

Bárány Zsófia

„Kedves Barátom!” – Marczali Henrik katolikus kapcsolatai

„Kedves Barátom!”, „Igen Tisztelt Barátom!”, „Tisztelt Tanár Úr!”¹ „kinek irodalmi működése után, már régen őszinte tisztelője vagyok”² „kedves családjának, szép működésének Isten gazdag áldását” – már csupán e néhány megszólítás, megjegyzés, elköszönés papok, püspökök, érsekek leveleiből, amelyeket Marczali Henriknek címeztek, sokszínű viszonyrendszert sejtet. A tanulmányban arra vállalkozom, hogy Marczali klérusbeli kapcsolataiba engedjek betekintést, elsősorban a történész visszaemlékezései, valamint az arra reflektáló, töredékesen fennmaradt levéltári források (levelek, ajánlások, rövid üzenetek) alapján. Így nem csupán az eddig ismert vagy kevésbé ismert szakmai együttműködések, illetve közelebbi kapcsolatok színesedhetnek tovább, de akár új elemekkel is bővíthet a tudásunk a zsidó történész és a katolikus klérus kapcsolatát illetően.

Az akadémiai barátságok

Fraknói Vilmos

Marczali Henrik és Fraknói Vilmos jó, bizalmas kapcsolatban álltak. Marczali „ernyedetlenül dolgozó”, „igazi tudós természetként”³ jellemezte *Emlékeimben* az Akadémia főtitkárát, a vatikáni magyar kutatások elindítóját.⁴ Állítása szerint kapcsolatukra kifejezetten jótékony hatással bírt az egyházi vagyon történetének megírására érkezett felkérés egykori visszautasítása.⁵ Elmondása szerint osztotta Széchenyi István véleményét, aki úgy vélte, „zsidó ne foglalkozzék az egyházi vagyon kérdésével”.⁶

Noha megesett, hogy összetűzésbe került Fraknóival – például az Akadémia történelmi bizottsága forráskiadási politikájáról folytatott vitá-

1 MTA KIK KRKGy Ms 5041/27. Hock János levele Marczali Henriknek. S.l., s.a. október 18.

2 MTA KIK KRKGy Ms 5041/29. Hornig Károly levele Marczali Henriknek. Veszprém, 1893. január 3.

3 MARCZALI 2000. 259.

4 Marczali Henrik és a vatikáni kutatások kapcsolatáról bővebben: BÁRÁNY 2023c. 129–139.

5 A történészt ugyanis 1878-ban azzal a kéréssel kereste meg Szilágyi Dezső és Pulszky Ágost a Mérsékelt Ellenzékől, hogy a szekularizációt is magába foglaló programjukhoz mutassa be az egyházi birtok állami eredetét. Noha szimpatizált a vállalkozással, illetve a felkérők személyével, továbbá nem rokonszenvezett a miniszterelnöki székben ülő Tisza Kálmánnal, mégis nemet mondott. MARCZALI 2000. 113.

6 MARCZALI 2000. 113.

ban⁷ –, Marczali sikereinek örvendő, jóakarátú pártfogójának tekintette a váradi kanonokot.⁸ Árulkodó kapcsolatukat illetően, hogy Marczali elmondása szerint volt alkalom, amikor a támogató szorult pártfogoltja támogatására: „Egyszer, mikor nála voltam a titkári szobában, kitárta szívét előttem, ő már nem bírja az itteni kicsinyes cselszövéseket, elmegy Rómába. Vigasztaltam, minden ilyen testületben van intrika, tán ő sem egészen ment tőle. De ezek még aránylag ártatlanok, mert durva szövetűek. De ha Rómába megy, megismerkedik a monsignorok csalafintaságával, az már veszedelmes.”⁹

Szakmai kapcsolatukat több ízben is megjeleníti visszaemlékezéseiben, de azt fennmaradt levelek is szemléltetik. A fiatal Marczali meghatározó, 1875–1877. évi berlini kutatásai alatt például beszámolt az eredményeiről, kért közbenjárást a könyvtári kölcsönzés kapcsán,¹⁰ továbbá elújságolta, hogy szemináriumának vezetője, Georg Waitz elfogadta Anonymus *Gesta Hungarorum*ának irodalmi forrásait feltáró úttörő forráskritikai elemzését.¹¹ Sőt, arra is akadt példa, hogy a nemzeti könyvtár örének tanácsát kérte publikációja kapcsán: „Kérem e tekintetben is Nagyságod tanácsát, melynek azon bizalommal vetem magam alá, hogy tőlem telhetőleg igyekezni fogok, hogy az értekezésem stílusa és szerkesztése megfelelően rendeltetésének.”¹² Elmondása szerint esetleges áttérésének kérdésében is fontos szerepet játszott a zsidó származású klerikus:¹³ „Mint Fraknoi mondta: ha engeded, ezüsttálcán hozzák elélem a tanárságot. Egy pillanatig sem gondoltam rá, pedig atyám szabad kezet adott. Mások iránt e tekintetben elnéző voltam, de magamra lealázónak, capitis diminutióknak [ti. fejevétel] tartottam, bármilyen haszonért vallást változtatni.”¹⁴

7 DÉNES 2022. 184–185.

8 MARCZALI 2000. 259.

9 MARCZALI 2000. 259.

10 „Nem eszközölhetné ki Nagyságod számomra a múzeum vagy akadémia könyvtárából Kovachich [ti. Kovachich Márton György:] »Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke«-jét és a »Marci chronica«-jat [ti. Képes Krónika]. Mindkettőre roppant szükségem van, nem kaphatók sem kereskedésben sem könyvtárban.” MNMKK OSZK Levelestár, Marczali Henrik levele Fraknoi Vilmosnak. Berlin, 1877. február 26.

11 A *Forschungen zur deutschen Geschichte* szerkesztőjeként Waitz elkérte és a folyóiratban publikálta az elemzést. DÉNES 2022. 16.

12 MNMKK OSZK Levelestár, Marczali Henrik levele Fraknoi Vilmosnak. Berlin, 1877. január 7. Vö. még: „Bocsánatot kérek, ha még egyszer alkalmatlankodom az Anonymus ügyében: Waitz elfogadta dolgozatom minden eredményét. (...) nem ismertem azon értekezéseket melyeket Nagyságod kegyes volt figyelmembe ajánlani. (...) Kérem méltóztatnék tudtomra adni, hol jelenetek meg.” MNMKK OSZK Levelestár, Marczali Henrik levele Fraknoi Vilmosnak. Berlin, 1877. január 7.

13 Fraknoi (1874-ig Frankl) Vilmos 1843-ban született a Nyitra megyei Ürményben. Édesapja, az uradalmi orvos Frankl Sándor konvertita katolikus volt, míg édesanyja, Gerstl Johanna élete végéig megmaradt a zsidó vallásban. Fraknoi akadémiai működéséről bővebben: BÁRÁNY 2023b. 261–268.

14 MARCZALI 2000. 121–122.

Haynald Lajos

Nem Fraknoi volt az egyetlen papi pártfogója a történésznek. Mellette a tudomány- és művészetpártoló, botanikusként is működő Haynald Lajos kalocsai érsekkel különösen is szívélyes, baráti viszonyt ápolt. A bíboros-érseket Marczali széles látókörű tudósnek, világfinak, szellemes beszélgetőpartnernek, valamint a katolikus egyház briliáns képviselőjének tartotta,¹⁵ noha 1884-ben éppen az ő vezetésével buktatta meg a keresztények és zsidók közti házasság javaslatát a főrendiház.¹⁶ „Győzelméhez pedig nemcsak a katolikusok gratuláltak, hanem époly melegen az orthodox zsidók is. Ezen éppen nem csudálkoztam. Hiszen minden ultramontán [szélsőséges klerikális] egyforma. Első náluk a hit, csak azután következik a haza.”¹⁷ – vélekedett a polgári házasság elvetéséről a történész. Egyúttal azonban Haynald volt az, aki a terjedő antiszemitizmust látva 1885-ben – újévi körlevelében elítélve azt – figyelmeztetett veszélyeire.

Noha Haynald Lajos és Marczali Henrik között jelentős volt a különbség, kapcsolatukat kifejezetten játékos, humoros pillanatképekkel örökítette meg a történész. Egy ízben például így: „Egy szép májusi délután a parkban ültünk. Vége volt a munkának, a kertészkedők megállottak a bíborosnál, kezet csókoztak: lányok, menyecskék. Mosolyogtam, ő eminenciája észrevette. »Tolero hoc, quia foveo sensum religiosum.« »Et alios sensus non foveo?» [»Eltűröm ezt, mert melenget a vallásos érzület.« »És más érzületeket nem melenget?»] – kérdeztem szendén.”¹⁸

Haynald valóban közkedvelt személyiség volt, impulzív, határozott egyénisége főúri modorral és játékos kedvvel párosult, élt a különféle élethelyzetekben adódó színpadias lehetőségekkel, amelyeket jó humorral végig is játszott. Szellemes szónokként általában nem előre kidolgozott beszédekkel lépett a szószékre, bátran rögtönzött.¹⁹ Ezt az 1869-ben nagy sikerrel megtartott akadémiai székfoglalója is jól mutatta, jóllehet tiszteleti tagként nem lett volna kötelessége a tudományos előadás megtartása.²⁰ „Nincs unal-

¹⁵ MARCZALI 2000. 141–143.

¹⁶ 1883 decemberében került sor a keresztények és a zsidók közti házasság tárgyalására. Mivel a főpapság a polgári házasság burkolt bevezetését látta benne, nagy volt az előkészület. Szavazatuk fontosságát hangsúlyozva Haynald is meghívta suffraganeusait. A főpapok általában keresztényellenesnek, népellenesnek vélték a törvényjavaslatot, amelyet keresztülvinni csak erőszakkal lehetne. Haynald beszédében arra hívta fel a figyelmet, hogy az a vallási közömbösség, amelyet a törvény okozna, senkinek sem lehet érdeke. December 11-én, a vitát követően a főrendiház leszavazta a kormány javaslatát. Noha a képviselőháztól visszakérült a törvényjavaslat, a kormány kénytelen volt azt elejteni, miután 1884. január 12-én a főrendiház név szerinti szavazáson ismét elvetette. LAKATOS 1995. 132.

¹⁷ MARCZALI 2000. 142.

¹⁸ MARCZALI 2000. 142.

¹⁹ LAKATOS 1995. 137.; LAKATOS 2020. 24., 232–241.

²⁰ BONCZ 2018. 238. Haynald és az MTA támogatásáról bővebben: BÁRÁNY 2024a. 129–130.

mas tárgy többé (...), s ezzel egy akadémikus se mentse magát ezután.”²¹ – tolmácsolta az egyik résztvevő szavait a *Vasárnapi Ujság*, míg a *Budapesti Közlöny* úgy vélekedett, hogy az érintett közgyűlés volt évek óta az egyik legnépesebb és legjobban sikerült akadémiai rendezvény akadémikusokkal zsúfolt telházsal, „ékes hölgykoszorúval” a karzaton.²² Feltehetőleg tehát nem véletlenül ugrathatta Marczali a női nemmel az általa „előkelőnek” és „hiúnak” leírt kalocsai érseket, akit még öregkorában is „ritka szép embernek” tartott.²³

A haynaldi szíves vendéglátások, amelyekről Marczali visszaemlékezésében lehet olvasni,²⁴ levelezésükben is tetten érhető. 1883-ban például a kalocsai érsek a következőképpen invitálta meg a történészt: „*Kalocsán már előkészítik azon archivalis irományokat, melyeket tanulmányozása tárgyává akar tenni. Április elsejétől fogva rendelkezésére állandának Kalocsán; hová ha lejön, szíves előleges jelzés után szálljon rezidentiámba, hová ezennel meghívom, s hol azután kénye kedve szerint búvárkodhatik a kiadandó okmányokban.*”²⁵

Az akadémiai támogatók

Ipolyi Arnold

„*Viszek sok szép holmit az akadémia számára (...). Nem tudom mit mondanak majd rá parókás collegaink.*”²⁶ – jelentette ki akadémiai székfoglaló előadása kapcsán a fiatal Ipolyi (Stummer) Arnold. Noha ekkor még elsősorban kutatási eredményeire gondolt, idővel a legkülönféle módon igazolódtak szavai: a magyar régészet, néprajz és művészettudomány megalapozói között számontartott besztecebányai, majd nagyváradi püspök az évek során jelentős mértékű anyagi hozzájárulással támogatta a tudós közösséget, sőt, végrendelkezett is annak javára. A felajánlásából létrejött Ipolyi-díjjal – annak közel két évtizedes fennállása alatt – a történeti művek megírását, valamint a már elkészült munkák megjelentetését kívánták támogatni. A jutalmazottak között volt többek között Fraknói Vilmos, Károlyi Árpád – aki a magyar és erdélyi történelemre vonatkozó bécsi levéltári források feltárásában, valamint közreadásában ért el kiemelkedő eredményeket –, a ciszterci szerzetes és művelődéstörténész Békefi Remig, Hodinka Antal egyetemi tanár és a

²¹ A magyar tud. akadémia ünnepélyes közgyűléséről. *Vasárnapi Ujság*, 1869. április 25. 232. Idézi: LAKATOS 2019. 52.

²² A Magyar Tudományos Akadémia ápr. 17-én tartott XXIX-ik közlése. *Budapesti Közlöny*, 1869. április 18. 1143–1144. Idézi: LAKATOS 2019. 52–53.

²³ MARCZALI 2000. 143.

²⁴ Vö. MARCZALI 2000. 141–142., 149.

²⁵ MTA KIK KRKGy Ms 5041/22. Haynald Lajos levele Marczali Henriknek. Kalocsa, 1883. október 3.

²⁶ EFK MS 2048/55–3. Ipolyi (Stummer) Arnold levele Danielik Jánosnak. Zohor, 1860. február 23.

szlavisztika avatott művelője, illetve Domanovszky Sándor, a művelődéstörténet professzora, a Magyar Történelmi Társulat alelnöke is.²⁷

Érdekes egybeesés, hogy Marczali is egy akadémiai jutalmat köszönhetett Ipolyinak:

*„Abban az évben akadémiai pályadíjat nyertem. Ez pedig úgy történt, hogy mikor a pályamunka bírálatát az Akadémiában felolvasták, Salamon Ferenc, az egyik bíráló a díj kiadását javasolta, Pauler Gyula ellenben, noha nagy elismeréssel szólt, mégiscsak dicséretet ajánlott. Erre Ipolyi Arnold püspök azt a nézetét fejezte ki, hogy Pauler bírálata alapján is ki kellene adni a díjat. Így is történt, de természetesen csak később tudtam meg, hogy a püspök úr szava volt a döntő.”*²⁸

Az Árpád-kori kútő-pályázatával elnyert akadémiai Vitézy-jutalmat követően művét feltehetőleg elküldte Ipolyinak,²⁹ aki a következőképpen köszönte meg a tudós figyelmességét: *„Tudja mennyire örvendek, hogy végre historikánk e munkához jutott. Érdeklél fogom olvasni amint rá érek.”*³⁰ Miután átlapozta a munkát, csupán annyi kifogással élt a főpap, mely szerint az egyes kútőkről szóló fejezeteket igen rövidnek, *„nehány lapra szabva”* találta. *„De annál jobb ha kimerítő. Csakhogy a kezdet meg van téve. Örömmel nézek a következők hosszú sora elé, hozzá Isten áldását óhajtva, ismételt köszönettel vagyok tisztelő társa (...)”*³¹ – zárta ugyanakkor biztató sorait Ipolyi. Ezt követően, 1882-ben a 26 éves Marczalit a beszercebányai püspök, a Magyar Történelmi Társulat elnöke a Magyar Tudományos Akadémia tagjának jelölte.³²

Politikai kapcsolatok

Csernoch János

Tudvalevő, hogy 1910 januárjában az *Alkotmány*, azaz a *Katolikus Néppárt* lapjának címlapján, vezércikkben csalással vádolták meg Marczali

²⁷ FEKETE 2000. 153–156. Ipolyi és az MTA támogatásáról bővebben: Uo. 131–133.

²⁸ MARCZALI 2000. 155. Vö. *„Erre Ipolyi Arnold, eltérés lévén a két bírálat közt, rámutat Pauler magának ellenmondására. Mert ha egy munka ekkora dicséretre érdemes, érdemes a jutalomra is. Az osztály ezt elfogadta, és így jutottam a 100 aranyos Vitéz-díjhoz.”* MARCZALI 2000. 110.

²⁹ Marczali 1878-ban pályázta meg az Akadémia által kiírt jutalomtételt, *A magyar történet kútői az Árpádok koráig*, amelyet elnyert. Könyve magyarul 1880-ban, németül 1882-ben jelent meg. DÉNES 2022. 35.

³⁰ MTA KIK KRKGy Ms 5041/30. Ipolyi Arnold levele Marczali Henriknek. Barskereszt, 1879. november.

³¹ MTA KIK KRKGy Ms 5041/30. Ipolyi Arnold levele Marczali Henriknek. Barskereszt, 1879. november.

³² DÉNES 2022. 46. Marczalit tizenegy évvel később, a harmadik ajánlásra választották meg tagnak.

Henriket. A vád szerint a zsidó professzor összejátszott zsidó doktorjelöltjével, akinek előre megmondta a doktori szigorlati kérdését. Egyes néppárti politikusoknak köszönhetően a botrány feltűzelte – többek között – a Szent Imre-kollégistákat, az egyetemi keresztmozgalom tagjait. Noha az ügyet formálisan 1910 júniusában sikerült lezárni a tudományegyetem tanácsában, valójában a vádak tisztázására csak 1913 októberében került sor, amikor Marczali becsületsértési perében a királyi tábla által kijelölt esküdtbíróság kimondta ítéletét, mely szerint a tanárt megrágalmazták.³³

Marczali állítása szerint nem kisebb személy állt azonban a katolikus oldalról az ügy kapcsán mellette, mint maga a hercegprímás, Csernoch János.³⁴ Visszaemlékezései szerint Csernoch-hal már az 1880-as évektől kapcsolatban álltak, valamint annak képviselősege idején sűrűbben is találkoztak. A politikai katolicizmus megújítójaként számontartott Csernoch János ugyanis éppen a Katolikus Néppárt programjával volt országgyűlési képviselő 1901 és 1910 között.³⁵ A „kedves, tótos kiejtésű”³⁶ pappal valóban kereshették egymás társaságát, miként arról Csernoch egy 1908-ban, csanádi püspöki kinevezésekor írt levele is tanúskodik: „Tisztelt Barátom! Már mindent tudok. Az egészet a Royal portásának ügyetlensége okozta és megfosztott egy kellemes naptól, a melyet Önök társaságában tölthettem volna, mielőtt régi lakóhelyemet [ti. Esztergomot] el nem hagyom. (...) leutazásom előtt személyesen is szándékozom Önöktől elbucuzni.”³⁷ Prímási évei alatt sem csökkenhetett szimpátiája a tudós iránt. 1926-ban például a következő szavakkal járt közben érte a szepesi egyházmegye első szlovák püspökénél, Ján Vojtašáknál: „Marczali Henrik ny[ugalmazott] egyetemi tanár és elsőrangú történész kutatásokat kíván végezni a szepesi káptalani levéltárban. Kérem adják meg neki az engedélyt.”³⁸

Giesswein Sándor

Csernoch-hal egy időben került be a parlamentbe a pap és polihisztor (nyelvész, társadalomtudós, író) Giesswein Sándor is. Szintén a Néppárt színeiben indult, de keresztényszocialista programmal. A Marczali-ügy ki-robbanásával egy időben, 1910 januárjában azonban kilépett a Néppártból, mivel úgy vélte, az nem lépett fel kellően határozottan a szociális kérdések megoldása, illetve az általános és titkos választójog bevezetése érdeké-

³³ DÉNES 2022. 148.

³⁴ MARCZALI 2000. 192.

³⁵ Csernoch újszerű politikai módszereiről például: KLESTENITZ 2020. 45–53.

³⁶ MARCZALI 2000. 199. Közlebbi kapcsolatukról árulkodik, hogy állítása szerint – Haynaldhoz hasonlóan – Csernochot is ugratta a cölibátus kérdésével. MARCZALI 2000. 198–199.

³⁷ MNMKG OSZK Levelestár, Csernoch János levele Marczali Henriknek. Esztergom, 1908. március (?) 22.

³⁸ MTA KIK KRKGy Ms 5041/84. Csernoch János levele Vojtašák Jánosnak. Esztergom, 1926. szeptember 16.

ben. Lépésében a Néppárt valóságos „árulást” látott, és erőteljes ellenállással, hírlapi támadásokkal válaszolt. Ám nem ez volt az egyetlen támadás a politikában, a nyilvánosságban aktívan résztvevő pappal szemben. Hol attól tartottak kritizálói, hogy az egyház világnézeti ellenfeleihez került túl közel, ezért szabadkőművességgel vádolták meg, hol pedig következetesen képviselt elvei, a demokratikus eszmékhez való ragaszkodása dühítette fel a keresztény-nemzeti politikai kurzus képviselőit. A keresztény-nemzeti sajtó például útszéli hangon támadta az 1919. évi egységbontása miatt, amikor is úgy döntött, hogy nem tart az egyesült keresztény párt politikusaival, hanem új pártot alapít.³⁹ Noha még élete utolsó éveit sem jellemezte apátia, fáradtság, Marczalinak írt, dátum nélküli, meglepően nyílt üzenete mégis az elutasítottság érzéséről árulkodik: „Igen T[isztelet] Barátom! Fogadd szíves megemlékezésedért őszinte köszönetemet. A mai világ nem ért meg bennünket, – annál jobban esik, ha a régiek hívek maradnak. Ő[szinte] T[isztelettel]”⁴⁰

Családi barátok

Takács Menyhért

Marczali Póli szerint – mások, például Fraknoi mellett – Takács Menyhért jászói prépost, klasszika-filológus közel állt édesapjához.⁴¹ A premontrei szerzetes életútjában – Marczaliéhoz hasonlóan – kiemelt szerepet játszott az oktatás: mindamellett, hogy gimnáziumi tanár volt, megszervezte rendje budapesti tanárképző intézetét, gimnáziumokat korszerűsített, illetve építtetett fel, valamint az Országos Köznevelési Tanács alelnöke volt.⁴² Valóban közel állhatott a Marczali családhoz, miként arról 1906 nyaráról fennmaradt sorai is tanúskodnak: „Kedves Barátom! Egész júniuson át vártalak Jászón m[élyen] t[isztelet] családoddal együtt.”⁴³ Takács neheztelt is rendtársára, amiért utasítása ellenére sem szervezte meg a család látogatását Jászóra, így már csak kellemes üdülést kívánhatott barátjának, valamint a szeptemberi találkozásban bízhatott.

Ehhez hasonlóan a közeli kapcsolatról árulkodik az unoka, az irodalomtörténész May István születésekor keletkezett levél is: „Kedves Bözsi Húgom! (...) Adja Isten, hogy kis fiát boldogan nagyranőni lássa testi és lelki erőben, erényben és tudományban, Isten és emberek előtti szeretetben. Égi áldás kísérelje élete minden mozzanatát, s tetézzé azt szerető szüleinek és nagyszüleinek

³⁹ KLESTENITZ 2019. 42–49.

⁴⁰ MTA KIK KRKGy Ms 5068/13. Giesswein Sándor levele Marczali Henriknek. S.l., s.d.

⁴¹ DÉNES 2022. 180.

⁴² MÉL 1982. 812.

⁴³ MNMKG OSZK Levelestár, Takács Menyhért levele Marczali Henriknek. Jászó, 1906. július 7.

öröme és boldogsága.”⁴⁴ Hálásan köszönte, hogy keresztpapának kérték fel, ám azt szerzetességéből kifolyólag nem vállalhatta el. Ellenben „szíves örömet” felajánlotta, hogy megkereszteli a gyermeket, hiszen: „*az egyház szabályai szerint a keresztelő, a megkeresztelt és a megkereszteltnek a szülei között lelki rokonság létesül, melyet én ha tiszteletteljes ajánlatom elfogadtatik – szeretettel fogok ápolni.*”⁴⁵

Takács mellett szintén kapcsolatban állt a családdal Haynald Lajos,⁴⁶ valamint Vajda Ödön zirci apát is, aki 1910-ben May Frigyes és Marczali Erzsébetet megeskette, s akinek képe Marczali íróasztalán állt Póli lánya visszaemlékezése szerint.⁴⁷

1. kép – Vajda Ödön

2. kép – Takács Menyhért

⁴⁴ MTA KIK KRKGy Ms 5068/59. Takács Menyhért levele Marczali Erzsébetnek. S.I., 1915. december 15.

⁴⁵ MTA KIK KRKGy Ms 5068/59. Takács Menyhért levele Marczali Erzsébetnek. S.I., 1915. december 15.

⁴⁶ Vö. „(...) Nagyságodnak, kedves családjának, szép működésének Isten gazdag áldását (...)” MTA KIK KRKGy Ms 5041/23. Haynald Lajos levele Marczali Henriknek. Kalocsán, 1889. október 20. Vö. „Haynald kívánságára egyszer elvittem hozzá [ti. Erzsébet lányát] – egyre csak a szekrény tükre elé állott, mire az érsek kérdezte: látod-e azt a majmocskát?” MARCZALI 2000. 149.

⁴⁷ DÉNES 2022. 180.

Közösségek

Szerzetesrendek, Szent István Társulat

Marczali Henrik tízévesen kezdte a gimnázium ötödik osztályát a győri bencés főgimnáziumban. Ekkor az egykori gettóban, anyai nagynénje családjánál lakott, onnan járt be a gimnáziumba. A „*klastromos és gettós*” Győrt azonban csakhamar „*a szabad, szinte féktelen Pápara*” váltotta.⁴⁸ A hatodik osztálytól a nyolcadikig ugyanis édesapja egykori alma materébe, a Pápai Református Kollégiumba járt.⁴⁹ A későbbiekben is volt rá alkalom, hogy katolikus oktatási intézményekkel, közösségekkel került kapcsolatba. Kalocsai kutatásaikor például a jezsuita kollégiumot kereste fel,⁵⁰ Egerben pedig a ciszterci rendházban és iskolában vendégeskedett:⁵¹

*„A mindennapi élet körébe visszatérve, még jobban van alkalmam átérezni és méltányolni azon páratlan szivességet és vendégszeretetet, melyet Főt[isztelendő] igazgató úr és az egész főt[isztelendő] tanári kar irányomban tanúsítottak. (...) vajha lenne mielőbb alkalmam Főt[isztelendő] igazgató urat vagy egyik–másik tanár urat itt körünkben látni. A jó Isten pedig adja hogy még számos esztendőkön át gyakorolják e vendégszeretet és számosan áldják, a mint hogy én áldom.”*⁵²

Sőt, Egerben ismerkedett meg a katolikus közművelődés ügyét szolgáló egyházi egyesület és könyvkiadó vállalat, a Szent István Társulat vezetőségével is: „*Ebéd után gazdám [ti. Tárkányi Béla],⁵³ a Sz[en]t. István Társaság igazgatója unszolva, esedezve kért, írjak valamit részükre. Mulatságos volt az eset. Bőven meg kellett magyaráznom, hogy az mégsem lehető. Később is kaptam hasonló felszólítást katolikus részről.*”⁵⁴ A szentírásfordító kanonok mellett vendégeskedett a társulat korábbi alelnökénél, Jókai Mór *Fekete gyémántok* című regényének Sámuel apátjánál, Danielik Jánosnál is. Elmondása szerint az ínyenc („*gourmand*”) egri főpapnál fogyaszthatta el élete legjobb ebédjét, ahol a „*bor többféle fajtája harmonikusan illeszkedett az ételekhez*”, a kávé „*felséges*” volt, mindehhez pedig „*szellemes, komoly problémákat is érintő tár-*

⁴⁸ MARCZALI 2000. 37.

⁴⁹ DÉNES 2022. 23.

⁵⁰ MARCZALI 2000. 142–143.

⁵¹ MARCZALI 2000. 130–131.

⁵² MNMKK OSZK Levelestár, Marczali Henrik levele Szvorényi Józsefnek. Budapest, 1882. április 25. Szvorényi József 1866-tól volt igazgató, 1866-tól perjel Egerben. MÉL 1982. 809.

⁵³ Tárkányi (1844-ig Viperina József) Béla József egri kanonok, költő, műfordító, az MTA levelező, majd rendes tagja, a Kisfaludy Társaság tagja 1872-től volt a társulat egyházi vezetője, alelnöke. MÉSZÁROS 1998. 71.

⁵⁴ MARCZALI 2000. 131.

salgás” járult, többek között Széchenyi István döblingi éveiről.⁵⁵ Későbbi, esztergomi kutatásai során pedig úgy alakult, hogy a korábban szintén alelnöki posztot betöltő Somogyi Károllyal ismerkedett meg:

„(...) szegedi könyvtár nemes alapítója sok tekintetben éppen ellenkezője volt Dánieliknak, kivel egy ideig együtt dolgozott. Egyszerű volt nála minden: lakás, konyha, pince. (...) Minden ízében magyar, halálos ellensége a jezsuitáknak, kiket gyanúsított, hogy megakarták mérgezni. Hiába magyaráztam neki ennek valószínűtlenségét. Megnéztem könyvtárát, és feltűnt, hogy annyi walesi munka volt ott felhalmozva, mint tán sehol a British Museumon kívül. Ez előszeretet oka: a keltákat a magyarok rokonainak tartotta.”⁵⁶

Feltehetőleg nem véletlenül érzékelte és érzékeltette Marczali Danielik és Somogyi ellentétét, amely az eltérő vezetési irányokban is megnyilvánult. Míg Danielik az 1850-es években elsősorban a felsőbb, valamint középrétegeket igyekezett bevonni a társulat támogatói és vevői körébe – többek között vallásos és nemzeti irodalmat gazdagító kiadványokkal, valamint a jelentős anyagi kiadásokkal járó reprezentatív sorozatokkal –, addig a tisztességében az 1860-as évek elején őt váltó Somogyi a „nép könyvigényeit”, valamint a vallásos témájú könyvek mellett az ismeretterjesztő műveket kívánta előtérbe állítani.⁵⁷ De eltérő álláspontot képviseltek a katolikus politikai újságírás szükségességének kérdésében is.⁵⁸

Összegzés

Csupán e néhány példából is jól látszik, hogy érdemes Marczali Henrik katolikus kapcsolataival komolyabban foglalkozni, nem csupán a Pázmány Péter által alapított katolikus egyetem első ki nem tért zsidó történésze, de az érintett klerikusok miatt is. Már a tudományos életbeli összeköttetések miatt is szerteágazó ismeretségi körrel van szó, ám olykor ennél személyesebb (például a családot is érintő) kapcsolatokkal találkozhatunk. A további kutatásokhoz pedig bőven szolgáltatnak kiindulási alapot a történész visszaemlékezései. Így például érdekes lenne levéltári kutatásokkal alátámasztani Tomcsányi Lajos jezsuita páter állítólagos „igen szíves” levelét is, amelyben ezt írta: „ha ilyen vagy, bárcsak a miénk lennél”.⁵⁹ Szintén izgalmas eredményekkel szolgálhat a Pulszky-házból ismert művészettörténésszel, Bubics

⁵⁵ MARCZALI 2000. 131–132. Danielik társasági személyisége jelentős mértékben járult hozzá a Szent István Társulat működéséhez az 1850-es években, hiszen a kanonok széles körű összeköttetésekkel rendelkezett. BÁRÁNY 2023a. 1060.

⁵⁶ MARCZALI 2000. 134.

⁵⁷ BÁRÁNY 2023a. 1055.; MÉSZÁROS 1998. 59.

⁵⁸ Erről bővebben: BÁRÁNY 2024b. 102–108.

⁵⁹ MARCZALI 2000. 131.

Zsigmonddal, a Szabadelvű Párt országgyűlési képviselőjével, kassai püspökkel való összeköttetés közelebbi vizsgálata is.⁶⁰

KÉPJEGYZÉK

1. kép Vajda Ödön. Forrás: *Vasárnapi Ujság*, 1908. április 26. 333. [https://hu.wikipedia.org/wiki/Vajda_%C3%96d%C3%B6n_\(szerzetes\)#/media/F%C3%A1jl:Vajda%C3%96d%C3%B6n.jpg](https://hu.wikipedia.org/wiki/Vajda_%C3%96d%C3%B6n_(szerzetes)#/media/F%C3%A1jl:Vajda%C3%96d%C3%B6n.jpg) [2025.01.17.]
2. kép Takács Menyhért. Forrás: *Vasárnapi Ujság*, 1913. október 12. 807. https://hu.wikipedia.org/wiki/Tak%C3%A1cs_Menyh%C3%A9rt#/media/F%C3%A1jl:Tak%C3%A1cs_Menyh%C3%A9rt.JPG [2025.01.17.]

FORRÁSOK

KÉZIRATOS FORRÁSOK

- EFK Egri Főegyházmegyei Könyvtár
- MNMKK OSZK Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ, Országos Széchényi Könyvtár
- MTA KIK KRKGy Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye

NYOMTATOTT FORRÁS

- MARCZALI 2000 MARCZALI Henrik: *Emlékeim*. [Budapest], 2000.

SAJTÓFORRÁSOK

- Budapesti Közlöny, 1869
- Vasárnapi Ujság, 1869, 1908, 1913

IRODALOM

- BÁRÁNY 2023a BÁRÁNY Zsófia: A Szent István Társulat és támogatói köre 1848 és 1858 között. *Századok* 157. (2023):6. 1047–1065.

⁶⁰ Vö. MARCZALI 2000. 259–260.

- BÁRÁNY 2023b BÁRÁNY Zsófia: Fraknói Vilmos: „Akadémiánk tudós, szeretetreméltó főtitkára”. In: *A Magyar Tudományos Akadémia elnökei és főtitkárai*. Szerk. SZILÁGYI Adrienn. Budapest, 2023. 261–268.
- BÁRÁNY 2023c BÁRÁNY Zsófia: Marczali Henrik és a vatikáni kutatások. *Egyháztörténeti Szemle* 24. (2023):2. 129–139.
- BÁRÁNY 2024a BÁRÁNY Zsófia: „Az Akadémia épületében hordozó oszlopnak tekintette magát”. A Magyar Tudományos Akadémia egyházi mecénásai. In: *A Magyar Tudományos Akadémia mecénásai*. Szerk. KLEMENT Judit. Budapest, 2024. 127–144.
- BÁRÁNY 2024b BÁRÁNY Zsófia: „(...) a katolikusok érdekeire is befolyást gyakorolhat”: A katolikus nyilvánosság és a Protestáns Pátens (1859–1864). *Aetas* 39. (2024):2. 101–113.
- BONCZ 2018 BONCZ Hajnalka: Munkácsy Mihály: Haynald Lajos kalocsai érsek arcképe, 1884. In: *150 éves az Akadémia székháza. Épület-, intézmény- és gyűjteménytörténet*. Szerk. BICSKEI Éva – UGRY Bálint. Budapest, 2018. 238–239.
- DÉNES 2022 DÉNES Iván Zoltán: *Választott nemzet. Marczali Henrik élete és munkássága*. Budapest, 2022.
- FEKETE 2000 FEKETE Gézáné: *A Magyar Tudományos Akadémia jutalomdíjai. 2. 1859–1900*. Budapest, 2000. (A MTAK Közleményei 36.)
- KLESTENITZ 2019 KLESTENITZ Tibor: A párbeszéd embere. Giesswein Sándor arcképe. In: *A modern magyar katolikus politizálás arcképcsarnoka – 75 éves a Kereszténydemokrata Néppárt*. Szerk. PETRÁS Éva. Budapest, 2019. 33–50.
- KLESTENITZ 2020 KLESTENITZ Tibor: Szegény ember gazdag hagyatéka. Szabó László levelezése mint a katolikus sajtótörténet forrása. In: *Fejezetek az egyházi sajtó történetéből*. Szerk. KLESTENITZ Tibor. [Budapest], 2020. (Médiatudományi Könyvtár 39.)
- LAKATOS 1995 LAKATOS Andor: Haynald Lajos közéleti és politikai tevékenysége. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 7. (1995):3–4. 97–150.

- LAKATOS 2019 LAKATOS Andor: Tudomány és művészet egy kiemelkedő 19. századi főpap életében. Haynald Lajos (1816–1891), a tudományok művésze és a művészetek tudósa. In: *Kaleidoszkóp. Jubileumi tanulmánykötet a Tomori Pál Főiskola fennállásának 15. évfordulója alkalmából*. Szerk. FATA Ildikó – KISSNÉ BUDAI Rita. Budapest, 2019. 48–70. (Tudományos Mozaik 17.)
- LAKATOS 2020 LAKATOS Andor: *Haynald Lajos, egy kiemelkedő főpap életútja a 19. században*. (Kézirat, a szerző tulajdonában.) Budapest – Kalocsa, 2020.
- MÉL 1982 *Magyar Életrajzi Lexikon 2. L–Z*. Főszerk. KENYERES Ágnes. Budapest, 1982.
- MÉSZÁROS 1998 MÉSZÁROS István: *A Szent István Társulat százötven éve, 1848–1998*. Budapest, 1998.

„Dear Friend!” – Catholic Contacts of Henrik Marczali

by Zsófia Bárány

(Summary)

The study provides an insight into Marczali’s clerical contacts, mainly based on the historian’s recollections and the fragmentary archival sources (letters, testimonials, short messages) that reflect on them. Not only are the hitherto known or less known professional collaborations and closer contacts further explored, but new elements are added to our knowledge of the relationship between the Jewish historian and the Catholic clergy. In addition to academic friendships and patrons – Vilmos Fraknói, Lajos Haynald, Arnold Ipolyi – we also learn about political relations – János Csernoch, Sándor Giesswein –, family friendships – Menyhért Takács, Lajos Haynald – and even about the various Catholic communities – the Cistercian Order, the Saint Stephen’s Society. All of this – in addition to Marczali – also provides new information about the clergymen portrayed.